

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO: 25

BEŞİNCİ ULUSLAR ARASI ORTA DOĞU SEMİNERİ

İSLAMİYET'İN DOĞUŞUNDAN OSMANLI İDARESİNE
KADAR ORTA DOĞU

(Şam 2-4 Kasım 2010)

BİLDİRİLER

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Enver ÇAKAR

ELAZIĞ

2012

BABEK EL-HURREMİ İSYANI VE BİZANS İLE İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ*

Giriş

Abbasi dönemi isyanlarından en etkilisi olmasına rağmen en az tanınan isyanların başında Babek isyanı gelir. Babek isyanı Abbasi devletinin yükseliş yıllarında gerçekleşmesine rağmen, devleti yirmi yıl kadar uğraştırmış, üzerine gönderilen altı adet düzenli orduyu yenmiş, hilafetin doğu eyaletleriyle irtibatını kesmiş, ipek yoluna el koymuş incelenmesi gereken çok önemli bir isyandır. Bu isyan ayrıca Abbasi hilafetinin gücünü kırarak güçlü halifeler döneminin bitmesi ve yerine Emiru'l-Ümeralığın başlamasını hazırlayan en önemli amillerin başında gelmektedir.

Babek İsyanı'nın Sebepleri

İlk Dönem Hızlı İslam Fetihleri

Hz. Ömer, hedefsiz, bilinçsiz, insana yönelik olmayan, daha çok toprak gasp etmeye benzeyen bir fütuh hareketine karşı çıkıyor, komutanlarının kendisinden izin almaksızın rasgele fütuhat yapmalarını istemiyordu. Onun bu siyaseti hızlı büyümenin getireceği sorunlarla başa çıkamama endişesiydi ve onun haklılığı Hz. Osman dönemi olaylarında kendini gösterdi.

Onun görüşünde isabetli olduğu daha hayatın da ortaya çıkmış ve bir kaç yıl zarfında Sasanî imparatorluğunun fethedilmesi sonucu, İran bölgesi insanları bu fütuhata karşı ilk tepkilerini Hz. Ömer'e karşı bir suikast düzenleyerek göstermişlerdir. Medine'de ki İranlıların kurdukları bir planla Sasanileri ortadan kaldıran orduların sahibi Hz. Ömer, İran asıllı bir köle tarafından katledilmiştir.¹

İranlı unsurların, ülkelerini fetheden Hz.Ömer'e karşı öfkeleri onun ölümünden sonra da devam etti. Hz. Ömer'in ismini çocuklarına vermeyerek bu tepkilerini en basit bir şekilde ortaya koydular. Sonraki yıllarda merkezi idareye karşı girişilen ayaklanmaların ağırlıklı olarak bu bölgeden çıkması tesadüfi bir olay değildir. Mesela gerek Emevi, gerek Abbasi dönemindeki muhalefet hareketlerinin hemen hemen hepsi, bu bölgeden yüksek oranda

* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fak. İslam Tarihi Anabilim Dalı

¹ İbnü'l-Esir, III, 49.

muhalefet hareketlerinin hemen hemen hepsi, bu bölgeden yüksek oranda destek gördüler. Hurremiyye'nin ve onun devamı olan Babekiyye'nin, İranlılar tarafından hararetle desteklenmesinin önemli bir sebebi, eski Sasanî dönemini geri getireceğine dair düşüncedir.² Daha sonraki yıllarda bir de Emevilerin Arap milliyetçiliği yapmaları bu düşünceleri güçlendirmiştir.

Bu hızlı fütihat süreci sonucu bölge insanları, merkezi hükümetin aleyhine çalıştılar. **Eğer İran bölgesi, İslam tarihi boyunca hep muhalefet hareketlerini destekledi ise, bunda bu bölgenin hızlı, fakat bir o kadar da yanlış fetih anlayışının payının büyük olduğu söylenilebilir.**

“Ali taraftarlığı adeta Müslüman Araplara karşı İranlıların sembolik intikam hareketini temsil ediyordu. Gerçekte Şia doktrini İran’da doğmamıştı ve öteki Müslüman beldelerde de Şii gruplar vardı. Fakat bu doktrin hiçbir yerde halkın duygu ve düşünceler üzerinde İran’da ki kadar derin ve kuşatıcı bir etki bırakmamıştı. İranlılar Ali Hasan ve Hüseyin’in ölümü için duydukları acıyı vurunup, dövünerek açığa vurdukları zaman sadece ehli beytin uğradığı yıkım için ağlamıyorlar. Fakat aynı zamanda kendileri için ve kaybolan o eski İran ihtişamı için de ağlıyorlardı adeta...”³

Mevalî Problemi

Ülkelerinin yönetiminin ellerinden çıkmasına içerleyen İran bölgesi halkları, Hz. Ömer'in yapmaya çalıştığı şekilde, Müslüman topluluklarla uyum içerisinde bir hayata hazırlanmaları gerekirken, mevalilere toplumda ikinci sınıf bir insan, muamelesi yapılıyordu. Halbuki, mevaliler Müslüman ilim adamlarının çoğunluğunu oluştururken,⁴ maalesef İmam ve Kadı yapılmamışlar, onlar için Araplarınkinden ayrı mescitler ihdas edilmişti.⁵ Mevalî önemli bir gelir kapısı olan orduya alınmamış, kendileriyle Arap kızlarının evlenmesi yasaklanmıştı.⁶ Bu durum suç kabul ediliyor, böyle evlilik yapanlar dövülüyor, saç sakalı kesiliyor,⁷ evlenen eşler boşanmaya

² Hüseyin Kasım, 59.

³ Esed, 315.

⁴ Geniş liste için bkz Söylemez, *Küfe*, 299.

⁵ Bu tür uygulamaların Oryantalist iddialar olduğu, Zorla boşatma olaylarının normal olabileceği şeklindeki bazı görüşler bulunmaktadır. Daha çok Arapçılık önyargısıyla ortaya konulduğu hissini veren bu tür görüşler için bkz. Mahmut el-Mikdat, *el-Mevlâ ve Nizamü'l-Velâ*, Dimeşk, 1988,191.

⁶ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, trc; Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, 2000, 98.

⁷ Mustafa Kılıçlı, *Arap Edebiyatında Şuubiyye*, İstanbul, 1992, 51; Hüseyin Kasım, 91.

zorlanıyorlardı.⁸ Hatta bu mesele o kadar büyütüldü ki bu konuda kitaplar bile yazıldı. İbn Nedîm, bize Arap ailelerin kızlarıyla evlenenler hakkında özel kitapların yazıldığını aktarmaktadır.⁹

Arap-mevalî ilişkilerinde Abbasiler döneminin başlangıcında kısa süreli bir bahar havası yaşanmışsa da Ebû Müslim'in öldürülmesi ve nihayet Bermekilerin devlet bürokrasisinden atılmasıyla Arap olmayan unsurlar artık kendilerini bir ihanet içinde hissederek isyanlara başlayacaklar ve bu isyanların o dönemdeki en büyüğü olan Babekiyye'ye destek vereceklerdir.

Bölge insanı belki İslamlaştı fakat Araplaşmadı. Belirttiğimiz sebeplerle bu bölge halkı kuzey Afrika halklarının yaptığı gibi Araplığı kabullenmeyip aksine, Araplaşmaya karşı direndiler. Bu direniş Sasanîlerin ihtişamlı dönemini vaat eden Hurremiyye'nin uzantısı olan Babekiyyenin İran bölgesinde kök salmasına sebep olmuştur ve halk tepkisini bu tür hareketlere destek vererek göstermiştir. Bu anlamda Babek isyanının İranlılar tarafından yoğun bir biçimde desteklenmesinin bir sebebinin de Mevalî'ye yaptıkları zulümlerdir denilebilir.

İskân Siyaseti

Bölgeye kabileler halinde insanlar iskan edildi. Buralara Kufe, Basra, ve Şam'dan Arap nüfus getirilip yerleştirildi. Gelenlerle birlikte bazı köy ve çiftlikler satın alınıp iskanlar yapıldı ve yerli halk buralarda Arapların çiftçileri(hizmetçi) oldular.¹⁰ Zamanla kabile liderleri başkanlığında bölgede yerel bir güç ve nüfuz meydana getirdi. Bu güç her zaman kontrol edilemediğinden kabile aidiyeti ve bağı olmayan yerli halk için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

Bu durum karşısında kendi canlarını, emniyete almak isteyen küçük ve bağımsız köylüler topraklarıyla birlikte kabile liderlerine sığınmaya başladılar. Köylüler resmîyette topraklarını kabile reisinin adına kaydettiriyor, buna karşılık ona belli bir ücret ödeniyordu. Böylece resmî olarak köylü topraklarını kaybediyor ve kabile reisinin "marabası"(işçisi) durumuna düşüyordu.

⁸ Sahabe döneminde bile bu tür bazı uygulamalar için bkz. İbn Abdîrabbih, *İkdü'l-Ferid*, Beyrut, 1990, VI, 98.

⁹ Bkz, İbn Nedîm, 129.

¹⁰ Belazürî, 322.

Zamanla bu köylüler bütün topraklarını kaybediyorlardı. Harun Reşid döneminde Zencan halkı, bölge valisi Harun Reşid'in oğlu Kasım'a topraklarını vermek zorunda kalmış ve bu topraklar hukuken Halifenin oğluna geçmişti.¹¹ Cibal halkından bir kısmı toprak ve arazilerini hırsız ve eşkıya'dan koruyamadıkları için halifeye teslim ediyorlardı.¹² Bu tür ilca(sığınma) olayları imparatorluk toprakları içinde özellikle Cibal, Cürcan, Zencan, Fars, Taberistan ve Ermeniye topraklarında daha sık görülmekteydi.¹³ Bu bölgeler ise Babek'in yoğun taraftar bulduğu topraklar oldu.

Bu olaylar da gösteriyor ki bölge de merkezi hilafet yeterli bir güvenlik ortamı oluşturamamıştır. Bu da zayıf durumdaki insanları güçlülerin kucağına itmiştir. Bu durum, bölgede bir sınıf farklılaşmasının oluştuğunu, buna sebep de Arap iskanları olduğu aşikardır. Babek Hurremî, bölgedeki bu gerilim ve rahatsızlıktan faydalanmıştır. İlk isyan ettiği Arap eşraftan topraklarını alarak, köylülere dağıtması bundandır.¹⁴

Ağır Vergiler

Arap olmayan, Mezopotamya, İran ve Azerbaycan bölgeleri iktisaden sömürülmeye başlanmıştı.¹⁵ Halka verilen sözler tutulmuyordu.¹⁶ Sasanî döneminden kalan, Nevruz ve Mehrecan bayramlarında alınan ve adil olmadığı için kaldırılan vergiler tekrar koyuldu. Bu vergiler iptal edilen eski vergiler hortlatılmakla kalmadı, bunların dışında nikah vergisi, alım-satım vergisi, çarşı vergisi gibi vergiler ihdas edildi.¹⁷ Her şeyden vergi almaya başlayan Emevilerle birlikte vergilendirme olayı korkunç boyutlara ulaşmış halk bezdirildi.

Ayrıca daha önce değindiğimiz gibi hazinenin geliri azalmasın diye Müslüman oldukları halde, Mevaliden Cizye vergisi almaya devam ettiler. Bir dönem Ömer b. Abdülaziz tarafından bu uygulama kaldırılrsa da ondan sonra tekrar koyuldu. Yani Arap fatihlerin gelişiyile halk iktisaden rahatlamadı. Sasanî dönemi vergi zulmü fazlasıyla devam etti. Buna bir de zekat amillerinin keyfi uygulamaları katılınca iş çığırından çıktı. Artık hesaplamaksızın tahminen vergi alınıyordu. Bu da bazen malın tamamını

¹¹ Belazürî, 319.

¹² Belazürî, 308.

¹³ Mustafa Demirci, *İslam'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul, 2003, 308.

¹⁴ Daha fazla örnek için bkz. Demirci, 168.

¹⁵ Belazürî, 325.

¹⁶ İbnü'l-Esir, IV, 575.

¹⁷ Hüseyin Kasım, 63.

kapsıyordu.¹⁸ Bu vergiler o kadar çok artırılıyordu ki vergisini ödeyemeyen halk köylerini, arazilerini terk edip, kaçmak zorunda kalıyordu.¹⁹

Halk bu şekilde zulümlerle kırılırken Emevi ve Abbasi ailelerinin israfları had safhada idi. Sadece Memun'un düğününde elli milyon dirhem para harcanmıştı.²⁰ Bu yük de halkın sırtına sarılıyordu.²¹ Çiftçiler çiftliklerini bırakıp kaçıyorlar ve o dönemde kendilerine eşitlik vaad eden Hurremiyye'nin fikirlerine sığınıyorlardı. Bunların boşalttıkları yerler ise Arap aristokratlara veriliyordu.²² Bütün bunlar bölgede kök salmaya başlayan Babekiyye isyanı için uygun ortam sağlamıştı.

Babek'in Başarısının Sebepleri

Babek, Mazdekizm'den bazı fikirleri benimseyen Hürremiyye hareketinin temsilcisi olarak eski Sasani ihtişamını bölge halklarına vad ederek yola çıkmış, mevaliyi ve bölge halkını arkasına alarak yıllarca davasını sürdürmüştür.

Babek, isyan dönemi boyunca bir çok insan öldürüp, binlercesini esir aldığı, saldırıları sonucu ele geçirdiği büyük servetleri adamlarıyla birlikte kullandığı, yaşadığı bölgede tam bir hakimiyet kurarak, bu hakimiyetini yıllar boyu bölgede sürdürüp koskoca bir imparatorluğu aciz bıraktığını görüyoruz.

Çocukluğunda bir sığır çobanı olan Babek'in, isyanı ile birlikte başarılı bir teşkilatçı ve yetişkin siyasi bir önder olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Babek'in Abbasi hilafetine karşı muhalefete hazır olan bölge halkından taraftar bulması da zor olmadı ve yüksek askeri ve siyasi yeteneğini, bölge halkının kendisine verdiği yoğun destekle birleştirip, önemli bir güç haline dönüştürerek, hilafete ağır darbeler vurmaya becerdi. Bölgenin dağlık olması onun başarısında önemli bir etken olsa da onun bu başarısı sadece bununla izah edilemez. Onun Fars milliyetçiliğini, halkın Abbasilere olan nefretini kullanması ve gerçekleştirdiği başarılar ile bölge halkına Sasanî ihtişamını hatırlatması onun gücüne güç katmıştır.

¹⁸ Hüseyin Kasım, 78-82.

¹⁹ Cengiz Kallek, "Haraç" *DİA*, XIV, 80.

²⁰ İbnü'l-Esir, VI, 395.

²¹ O dönemde toplanan devlet gelirlerinin ayrıntılı tasnifi için bkz. Hüseyin Kasım, 82.

²² Belazürî, 308.

Babek 201/816 tarihinden itibaren halifelüğün 6(altı) nizami ordusunu yenmeyi başarmış ve bölgeyi hakimiyeti altına almıştır. Başarılarını o kadar ileri noktaya götürmüştür ki, neredeyse Abbasi imparatorluğunu dağılma noktasına getirmiştir. Atlas okyanusundan Çin'e kadar ki topraklarda hakimiyet sürdüren, o yıllarda dünyanın en büyük devleti olarak kabul edilen ve en parlak dönemlerini yaşayan Abbasi imparatorluğu, Babek karşısında bir süre aciz kalmıştır. Hilafet karşıtı bu isyan, bir türlü bastırılmamıştır. İsyanın böyle devasa boyutlara ulaşması ve bir türlü bastırılmamasının faktörlerini maddeler halinde incelemeye çalışalım.

Bizans Yardımı

Onun bu kadar başarılı olmasındaki en önemli amillerden biri de Bizans ile işbirliğine girmesidir. Bizans imparatoru ile yaptığı mektup teatisinde belirledikleri şekilde; Abbasi ordusu Bizans'a saldırdığında Babek hilafet topraklarına saldırıyor, Abbasi ordusu Babek'in üzerine yürüdüğünde, Bizans Abbasi topraklarını ele geçiriyordu. Nitekim Memun Bizans'a sefere çıktığında Babek'in kuvvetleri neredeyse Fars bölgesinin tamamını ele geçirmişlerdi. Aynı şekilde Afşin kuvvetleri Babek'i kuşattığında ise Bizans kuvvetleri Malatya Zibatra'ya (Doğanşehir) kadar ilerlemişlerdi.

Babek ve taraftarları devlet bazında en büyük desteği Bizans imparatorluğundan görmüşlerdir. Çünkü Abbasilerin Babek ile uğraşması, Abbasiler tarafından Bizans'a yapılan askeri hareketleri yavaşlatmış hatta durdurma noktasına getirmişti. Babek sayesinde Bizans imparatorluğu, karşı saldırıya geçerek belki de iki asırdır ilk defa Müslümanlar karşısında ilerlemeye başlıyor, toprak kazanıyordu.

Bu sırada Bizans'ta Anadolu'daki Abbasilerin askeri baskılarını hafifletebilmek için Hurremiyye'yi açıktan açığa teşvik etmiş ve yardım etmiştir. İşte böyle bir dönemde Memun'un ordularının Anadolu da olduğu sırada Babek cesaretleterek isyan çıkarmıştır.

Abbasi ordusunun, Babek'i sıkıştırdığı veya Abbasiler tarafından Babek üzerine gönderilen Afşin'in ordularının, Babek'in merkezi Bezz kalesini ele geçirmeye çalıştığı sırada Babek üzerindeki yükü hafifletmek, rahat bir nefes almak için daha önce isyan etmesi için kendisini teşvik eden Bizans imparatoruyla irtibat kurmak amacıyla mektup yazarak Abbasi ordularının İran ve Azerbaycan da olduğunu, Halife'nin terzisini, açısını bile Hurremilerin üzerine gönderdiğini, Abbasilerin sınırlarının savunması olduğunu, Bizans sınırlarını koruyacak askerlerinin kalmadığını, bütün

orduyu bu bölgeye yığdığını, bu fırsatın değerlendirilerek Bezz ele geçirilmeden önce saldırıya geçmesinin uygun olacağını anlatmıştı.²³

Bunun üzerine Bizans imparatoru Theophilos da 222/837de yüz bin kişilik bir ordu ile Abbasi topraklarına hücum ederek Tarsus'a kadar ilerlemiş, ayrıca Zibatra(Doğanşehir-Malatya) kalesini ele geçirmiş,²⁴ kaleleri yıkmış, Müslüman erkekleri öldürüp, kulak ve burunlarını keserek, gözlerine mil çekmiş, binlerce Müslüman kadını esir almıştı.²⁵ Bu savaşta Babek taraftarları Bizans ordusuna katılarak Bizanslılara yardım etmişlerdi.²⁶ Böylece Bizans Babek'e yardım ederek Abbasileri zayıflatmak ve üzerine gelen Abbasi ordularını hafifletiyordu.²⁷

Babek taraftarları ile Bizans arasındaki bu yardımlaşma devam etti. Babek taraftarları Abbasilere karşı mücadeleyi kaybetmelerinden sonra da kendilerine yakın hissettikleri Bizans'a sığındılar. Bu malubiyet sonunda Babek taraftarları Anadolu'ya yoğun bir şekilde göçtü.²⁸ Ve bu göçün tesiriyle Anadolu'nun bazı yörelerinde Hurremî gelenekten motiflere rastlanmaktadır.

Aynı şekilde Abbasiler Bizans'la uğraşırken Babek taraftarları ilerliyorlardı. Memun'un Bizans seferi sırasında Babek taraftarları Isfahana kadar ilerlemişlerdi. Çünkü Abbasi orduları Anadolu da idi.

Babek isyanının başladığı ilk yıllarda Memun'un yanlış bir politika ile bu isyana yeterince önem vermeyip daha çok Bizans'la savaşı arzulaması ve Babek'e karşı görevlendirdiği komutanların da mağlup olması bu isyanın daha da güçlenmesine yardım etti. Sonuç olarak Babek'in uzun süreli başarısında Bizans desteği önemli bir işlev görmüştür diyebiliriz.

Babek'in Bizans'la ilişkilerini söz konusu ederek Babek'in İslam'dan çok Hıristiyanlığa meyyal olduğu şeklindeki iddialar ise, Elçibey'in ifade ettiği gibi tutarsızdır. Bu olsa olsa Abbasi hilafetine karşı Bizans'ı kışkırtmak isteyen Babek'in dahice bir politikasıdır denilebilir.²⁹

²³ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, VI, 479; Mesûdi, IV, 63

²⁴ Rekaya, 56.

²⁵ İbnü'l-Esir, VI, 479.

²⁶ İbn Kesir, X, 285.

²⁷ Şakir, II, 248.

²⁸ Bünyadov, 242.

²⁹ Elçibey, 54.

Bu yardımlaşma yirmi yıl kadar devam etmiş, nihayet Babek, Türklerden kurulan özel ordu sayesinde iki yıllık bir uğraşından sonra yerinden söküldüğünde Bizans'a kaçmaya çalışırken Ermenistan bölgesinde yakalanmıştır. Babek yakalansa da Abbasilerin Anadolu hedeflerine dolayısıyla Bizans'ı ele geçirme hedeflerine ciddi bir darbe vurmuştur. Başta Harun Reşit olmak üzere oğulları Memun ve Mutasım Anadolu'yu ele geçirme konusunda ciddi emelleri olmasına ve bizzat üçü de bölgeye sefer düzenlemelerine rağmen Anadolu'nun İslamlaşması Selçuklular dönemine kalacaktır. Bunda en önemli amil Babek'in isyanıdır.

Onun bu isyanı İslam dünyasına çok pahalıya mal olmuştur. Babek isyanı öncesi tek bir merkezin başkanlığında Çin'den Atlas okyanusuna yönetilen coğrafya, Babek'in isyanı sonrası, parçalara ayrılmaya başlamış ve bu süreç sonunda Abbasiler dünyanın en büyük, en güçlü, en fazla toprak parçasına sahip doğudan batıya uzanmış bir devlet iken, bu isyanın vurduğu darbelerle bir bölgesel devlet konumuna dönüşmüştür.

Bizans Üzerinden Anadolu'ya Etkisi

Babek'in üssü Bezz'in ele geçirilmesinden sonra Azerbaycan'da ve genel olarak İran bölgesinde Hurremiyye karakterli isyanlar durmadı. Babek ile güçlü bir şekilde başlayan gerilla yöntemlerini, diğer fraksiyonlar da kullanarak isyan ettiler. Şurası kesindir ki hilafet merkezi, Babek'ten sonra Azerbaycan ve Kafkaslarda, bir ara bir aile devleti olan Saciler³⁰ eliyle hakimiyet kurmaya çalışsa da tam bir hakimiyet sağlayamamıştır. Bu da Babekiyye hareketinin gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Babek'in idamından sonra komşu ülkelere sığınan³¹ Babek taraftarları ileriki yıllarda buralarda kendi fikirlerine benzer hareket ve isyanların oluşmasına ortam hazırlamışlar ve kendilerindeki isyan kültürünü bu bölgelere taşımışlardır. Mazyarî, Batınî, Babaî, İsmailî, Zencî, Karmatî, hatta o dönemdeki Mısır isyanları³² Babek hareketinin etkisinde kalmış olan isyanlardır.³³ Bunlardan anlaşılıyor ki Babek'in ideolojisi, yoksul köylü ve kölelerin çeşitli zamanlarda hilafete karşı keskin silahı haline gelmiş ve onlara cesaret aşılacaktır. Bu hareketlerin İslam dünyasında estirdikleri terör ve korku düşünüldüğünde Babek'in hareketi adeta İslam dünyasına korku

³⁰ Bu devlet kendi parasını basabilen yarı-bağımsız devletti. Bkz. Yazıcı, 93.

³¹ İbn Kesîr, X, 285.

³² Elçibey, 40.

³³ Cuzî, 88.

salmıştır denilebilir. Onun bu şekildeki etkisi çağlar boyu devam etmiştir.³⁴ Babek bir anlamda mağlup olduğu Abbasilerden bu isyanlarla intikamını almıştır.

Babek'in hilafete vurduğu darbelerden en önemlilerinden birisi, kendinden sonraki isyanlara ilham kaynağı olmasıdır.³⁵ IX. asırda İslam dünyası topraklarında gelişen isyanların çoğunda onun etkileri görülmektedir. O yıllarda hilafetin gerek bu bölgesinde gerek değişik bölgelerinde meydana gelen isyanlarda Babek'in söylemleri ve isyan taktiklerinin izlerine rastlanmaktadır. Bu isyanlar da hilafetin nüfuzunun kırılmasına sebep olmuştur. Çünkü Babekiyye isyanı, güçlü hilafet merkezinin de aciz bırakılabileceğini göstererek bu isyanlara örnek olmuş, diğer isyanlar için bir tecrübe oluşturmuştur. Bir misal verecek olursak 219/834 de Zuttların isyanları da tesadüfi değildir. Babek'in ayaklanmasının verdiği güç tecrübesiyle isyanı düşünebilmişlerdir.³⁶ Bu dönemlerde meydana gelen Zendeka isyanları ve daha çok kültürel alanda faaliyet gösteren Şuubiyye hareketlerinin yapılarında bu hareketin etkileri rahatlıkla görülebilir. Bu hareketler de Arap egemenliğine son verip Farisî bir geleneği hakim kılmak için çalışıyorlardı.³⁷

Babek'in etkisi sırf kendi döneminde kalan bir etki değildir. Onun ayaklanması kendinden sonraki ayaklanmalara değişik şekillerde ilham kaynağı olmuştur.³⁸ Bundan sonraki yıllarda ortaya çıkan bir çok isyana kaynaklık eden Babek'in isyanı, kendisinden yüzyıllar sonra İran'da ortaya çıkan isyanlara da ilham kaynağı olmuştur. Sonraki yıllarda bölge de ortaya çıkan Babiler de Babek'in usullerini kullandılar.³⁹ Bu bağlamda Rafizi mezheplerinin de şiarı haline gelen Babek'in fikirlerini, bazı müellifler Alevi unsurlar içinde değerlendirirler.⁴⁰

Babek'in etkisinin kendinden sonraki dönemde değişik isimlerle ortaya çıktığını biliyoruz. Mısır ve Halep'de İsmailî, Bağdat'ın güneyinde, Maverau'n-Nehir'de ve Gazveyn'de Karmatî, Basra'da Ravendî, Cürcan'da

³⁴ Şakir, II,257.

³⁵ Velihanlı, 57.

³⁶ Elçibey, 43.

³⁷ Duri, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, 91.

³⁸ Bkz. İrene, Melikoff, *Babek le Hurremî et Seyyid, Battal*, Paris 1962.

³⁹ Gerlof, 61.

⁴⁰ Geniş bilgi için Bkz. Ocak, 156.

Muhammire, Şam'da Nusayrî ve Dürzî,⁴¹ Lahsa ve Bahreyn'de Cennabî, Isfehan'da Batınî,⁴² Anadolu'da Babaî, Bektaşî, İran'da Safevî, değişik bölgelerde Hurufilik şeklinde⁴³ ortaya çıkabilmektedir.⁴⁴ Ona hayranlık duyanlar onu şiirlerinde asırlarca yaşatmışlardır.

Bu isyanlar sebebiyle VIII.yüzyılın sonlarında Çin sınırlarından Atlas okyanusuna kadar ki coğrafya da ordular gönderebilen Abbasiler, Babek isyanı ile gelişen bu isyanlar süreciyle, neredeyse sadece Bağdat'a hükmeden küçük bir emirlik haline gelmiş, Bağdadı bile zor koruyabilmiştir.

Her inanç ve kültürün yapılanmasında bölgesel faktörlerin etkisi büyük olmuştur. Zaten etkilenmemesi mümkün değildir. Bundan tabii bir şey de düşünülemez.

Anadolu da bir inanç kültü olarak bulunan, Bektaşilik-Aleviliğin değişik fraksiyonlarının genelde sözlü bir gelenek halinde nesilden nesile aktara geldikleri fikir, inanç ve dini yorumlarının da etkilendiği bazı akımlar muhakkak ki bulunmaktadır. Bunlardan biri de Babekiyyedir ve Anadolu Aleviliği üzerindeki tesiri oldukça önemlidir diyebiliriz.⁴⁵

Babekiyye'nin Anadolu Aleviliğine etkisinin iki yolla gerçekleştiğini düşünüyoruz;

Birincisi doğudan gelen göç dalgası ile olmuştur. Tarihi süreç iyi takip edilirse Türklerin göç hareketleri genelde doğudan batıya şeklinde olmuştur. Yüzyıllar süren bu göç dalgaları Kavimler kapısı dediğimiz Hazarın güneyini takip ederek Anadolu da son bulmuştur. Bu kitleler yüzyıllar boyunca göç ederken mecburi uğrak yerleri olan İran bölgesine yerleşmişler veya buralarda uzun süreli mola vermek zorunda kalmışlardır.

İşte Türkler bu esnada bu bölgenin din, gelenek ve inançların dan da etkilenip, bu fikirleri devam eden göçleriyle birlikte yanlarında Anadolu'ya

⁴¹ Nusayrilerde de benzer inançlar bulunmaktadır. Bkz.Laoust, 162; Ayrıca bkz. Muhammed Hammadi, *Batıniler ve Karmatilerin İçyüzü*, trc;İsmail Hatip Erzen,Ankara, 1948, 102.

⁴² Nizamülmülk, 315

⁴³ Melikoff, 191.

⁴⁴ Elçi bey, 55.

⁴⁵ İsmail Kaygusuz, "Babailer ve Babai Ayaklanması", *Yol Dergisi*, Ankara, 2000, sayı, 7, s.11.

getirmişlerdir. Orta Asya'dan getirdikleri bir çok örf ve inançla bu İran bölgesinden edindikleri kültürler Anadolu'da birbirleriyle mezc olmuştur.⁴⁶

İkincisi ise Babek taraftarları eliyle olmuştur. Orta çağ İslam dünyasının en büyük isyanlarından sayılan Babekiyye isyanı devlet bazında en büyük desteği Bizans'tan görmüşlerdir. Çünkü Abbasilerin Babek ile uğraşması Bizans'a yapılan fetihleri durdurmuştu. Babek sayesinde Bizans karşı saldırıya geçerek toprak kazanıyordu.

Abbasi ordusu, Hurremîleri sıkıştırdığı veya Afşin'in ordularının Bezz'i ele geçirmeye çalıştığı sırada Babek üzerindeki yükü hafifletmek, rahat bir nefes almak için daha önce isyan etmesi için kendisini teşvik eden Bizans imparatoruyla irtibat kurmak amacıyla mektup yazarak Abbasi ordularının İran'da olduğunu, halife'nin terzisini, aşçısını bile Hurremîlerin üzerine gönderdiğini, Abbasilerin Bizans'a komşu sınırlarının savunmasız olduğunu, Bizans sınırlarını koruyacak askerlerinin kalmadığını, bütün orduyu bu bölgeye yığıdığını, bu fırsatın değerlendirilerek Bezz ele geçirilmeden önce saldırıya geçmesinin uygun olacağını anlatmıştı.⁴⁷

Bunun üzerine 223/837 de yüz bin kişi ile İslam topraklarına hücum eden Bizans imparatoru Tarsus'a kadar ilerlemiş, ayrıca Zibatra (Doğanşehir) kalesini ele geçirmiş⁴⁸ kaleleri yıkmış, erkekleri öldürüp⁴⁹ kadınları esir almıştı.⁵⁰ Bu savaşta Hurremîler Bizans ordusuna katılarak Bizans'lılara yardım etmişlerdi.⁵¹

İşte bu noktada Babek'in ideolojisi olan Hurremiyye'nin Anadolu'ya etkisi başlamıştır. Babek'in yoğun bir savaş sonucu Abbasi ordularınca mağlup edilmesi ve Bezz şehrinin düşmesi sonucu kaçan Hurremîlerin Abbasilerce sıkı bir şekilde takip edilmesi üzerine, bir çok Hurremî savaş sırasında yardımlaşmışlar, hatta bizzat ordusu içinde savaştıkları⁵² Bizans'a sığınmak zorunda kaldılar.⁵³ Babek de adamlarıyla birlikte Bizans'a

⁴⁶ Ahmed Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul, 2000, 175.

⁴⁷ Mesûdi, IV, 63.

⁴⁸ Rekaye, 5.

⁴⁹ Rekaye, 56.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *Kamil*, VI, 479.

⁵¹ İbn Kesîr, X, 285.

⁵² İbn Kesîr X, 285.

⁵³ Abu'l-Farac, I, 221.

kaçmaya çalışmıştır.⁵⁴Fakat yolda yakalanıp Samarra'da idam edilmiştir. Babek taraftarları ise Abbasilere karşısında mücadeleyi kaybetmelerinden sonra da kendilerin yakın hissettikleri Bizans'a sığınmaya devam ettiler.⁵⁵Bu malubiyet sonunda Babek taraftarlarından (yaklaşık 7 ila 14 bin arası kişi)⁵⁶ Anadolu'ya yoğun bir göç yaşandı.⁵⁷ Ve bu göçün tesiriyledir ki bu gün Anadolu'nun bazı yörelerindeki Alevi gelenekte Babek'in temsil ettiği Hurremî gelenekten motifler bulunabilmektedir.⁵⁸

Böylece bu tarihten itibaren Anadolu'ya yerleşen Babek taraftarlarının Anadolu da ki etkileri başlamış ve bir çok Hurremî örf, inanç ve adetlerini bu bölgeye aktarmışlardır.⁵⁹ Böylece Anadolu'ya yerleşen Hurremîlerin fikirleri, sonraki yıllarda değişik şekillerde bu topraklarda ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Sonraki yıllarda bazı müellifler Anadolu da yaşayan bazı zümreleri Babek taraftarları ve Mazdekîlere benzetmektedirler.⁶¹Anadolu da bulunan Kalenderîlik gibi bir çok akımlar üzerinde yine Hurremiyye'nin etkisinin bulunduğu belirtilmektedir.⁶² Çünkü Babek taraftarları gittikleri yörelerde gizlice ideolojilerini yayıyorlardı.⁶³

Bu noktada Hurremiyye'nin fikirlerinden bazısının bu göç sırasında Anadolu'ya aktarılan birçok düşünce ve motiften Hurremiyye etkisini hatırlatan üç motifi noktasal bir olay olarak izah etmek istiyoruz. Bunlar Kızılbaşlık, Tenasüh ve Çerağ(Mum) söndürme ayinidir.

1-Kızıl Başlık

Hurremiyye'nin Anadolu Aleviliği üzerinde etkisini gösteren motiflerden biri kızıl başlıktır. Bilindiği gibi Anadolu da özellikle kızıl sarık saran Alevi-Bektaşilere Kızılbaş denilmektedir.⁶⁴

Aslında daha Sasanîler döneminde ortaya çıkan Mazdek taraftarlarının kıyafeti de bu renkte idi ve bu kıyafetten ötürü Hurremiyye'nin bir

⁵⁴ İbn A'sem, VIII, 470.

⁵⁵ İbn Kesîr, X, 281.

⁵⁶ Elçibey, 51.

⁵⁷ Bünyadov, 242.

⁵⁸ Babek'in o dönemde Anadolu ile bazı ilişkileri için bkz. Şakir, II,257.

⁵⁹ İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya İnanmam*, İstanbul, 1996, 158.

⁶⁰ Cuzî, 174.

⁶¹ Ocak, *Babailer*, 68.

⁶² Ahmed Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, Ankara, 1992, 152.

⁶³ Elçibey, 51.

⁶⁴ Bkz. İlyas Üzümlü, *Batılıların Alevilikle İlgili Çalışmalarda İslam Dışı Ögeleri Önplana Çıkarmaları* Marife Yılı; 2 sayı;3, Konya, 2002.

versiyonuna da bu kızılık veya kırmızılık anlamında Muhammire denilmiştir.⁶⁵ Bölge de üretilen giyim ve ev eşyalarında kırmızı rengin hakimiyeti bunun göstergelerindedir.⁶⁶ Bu renk Farsça'da başa giyilen başlık için *kızıl başlık* anlamında *Sürhalem* kullanılmaktadır.⁶⁷ Babek taraftarları bu kızıl başlığı kullanıyorlardı ve kendilerine Farsça Kızılbaşlar anlamına gelen Sürhseran şeklinde bir unvanla hitap ediliyordu.⁶⁸

Daha sonraları Babek'in isyan ettiği bölgelerdeki Şii- Farsî bir gelenekle ortaya çıkarak, Babekiyye'nin etkisinin devam ettiği Tebriz-İsfahan gibi Babek'in merkezi olan Bezz'e yakın bölgelerde bir imparatorluk kuran Şah İsmail, bu tarihi köklerin tevarüs ettiği motiflerden faydalanmıştır. Onun merkez edindiği ve Babek'in merkezi Bezz kalesine 145 km uzaklıkta bulunan (Harita-1) Erdebil deki tarikat mensupları da bundan dolayı Babek taraftarları gibi kızıl başlık giyiyorlardı. Anadolu da Şah İsmail'in etkisi altındaki Bektaşî ve Alevilere bu kırmızı başlığı kullanmalarından dolayı Kızılbaş⁶⁹ diye hitap ediliyordu.⁷⁰ Bu ismin buradan geldiği belirtilir.⁷¹ Dolayısıyla bu durum bizim kızıl başlık motifinin Anadolu'ya buradan geçtiği ve Hurremiyye etkisiyle olduğu kanaatimizi güçlendirmektedir.

2-Tenasüh

Babek'in başını çektiği Babekiyye fırkasının Tenasüh inancını daha önce uzunca izah etmiştik. Bu inanışa göre peygamberlik ruhu insandan insana geçip⁷² ulu kişilerde⁷³ kendini gösteriyordu.⁷⁴ Babek'e de bu şekilde geçtiğini belirtiyorlardı.⁷⁵

⁶⁵ Ahmed Turan, *İslam Mezhepler Tarihi*, Samsun, 2000, 187.

⁶⁶ İbn Havkal, 342.

⁶⁷ *Azerbeycan tarihi*, 239, 259.

⁶⁸ İsmail Kaygusuz, *Aleviliğin Kızılbaş Siyasi Hareketi ve Şah İsmail*, *Yol Dergisi*, Ankara, trz, sayı, 19, s.23.

⁶⁹ Hammadi, 32.

⁷⁰ Walter Hinz, *Uzun Hasan Ve Şeyh Cüneyt* trc; Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara, 1992; Ayrıca Bkz. Ahmed Taşgın, *Ereğli Ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal Ve Dini Hayat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi-Kızılbaşlık bölümü) Konya 1997

⁷¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Kızılbaş, İA*, İstanbul, 1979, VI, 791.

⁷² Makdisî, III, 77.

⁷³ Bağdadî, 270.

⁷⁴ Makdisî, VI, 97.

⁷⁵ Gerlof, 60.

Onlara göre tenasüh düşüncesinde isim ve ceset değişse de ruhun değişmediğini belirtirler.⁷⁶ Öldükten sonra insan ruhunun başka bir bedene geçmesi anlamında kullanılan Tenasüh inancı Anadolu Aleviliğinde geniş şekilde yer alır. Bir çok Alevi menkıbe-namesinde bu inanca kolaylıkla rastlanabilir.⁷⁷ Aynı şekilde Safevi hükümdarlarına Ali'nin ruhunun geçtiğine inanılmaktadır.⁷⁸

Anadolu'daki Bektaşi ve Alevilerde görülen Tenasüh inancı Bizans topraklarına göçen Babek taraftarlarından gelse gerektir.⁷⁹ İki düşünce arasındaki bu benzerlikler büyük ihtimalle Babekiyye'nin Abbasiler döneminde dağıtılmasından sonra Anadolu'ya göçen Babek taraftarlarından gelebileceği kanaatindeyiz.

3-Çerağ (Mum) Söndürme Ayini

Klasik İslam tarihçilerinin aktardıklarına göre Hurremiyye'nin en çok söz konusu edilen davranışlarından birisi kadınlar hakkındaki görüşleridir ki onlara göre Babekiyye taraftarları bu düşüncüyü Mazdekizm'den almışlardır ve kadınların rızası olduktan sonra⁸⁰ kimseye zarar vermediği sürece, her türlü zevki yapmak mubah addedilmiştir. Bunun dışında senede bir gün bir gece toplanıp kadın erkek birlikte ışıkları söndürüp⁸¹ (mum söndü) karanlıkta topluca gayri meşru cinsel ilişkiye girdikleri belirtilmektedir.⁸² Gerlof'a göre onların temel felsefesi sınır tanımaz bir zevktir.⁸³

Bizim bu konudaki kanaatimiz, Mazdekizm de böyle bir olay olsa da hatta Mazdek ideolojinin temelini oluştursa da, Hurremiyyede ki bu uygulamalar abartılmıştır. Bu abartma da etken amilin, yarım milyon insana mal olan savaş sonrası yıllarda yazılan klasik İslam tarihçilerinin Babek düşmanlığı etkili olmuştur.

Belki Mazdek takipçilerinin arasında bireysel uygulamalar olabilir. Fakat insan fitratında bulunan kıskançlığın bu uygulamanın yaygınlaştırılmasına imkan vereceği şüphelidir. Mazdekizm de dahi

⁷⁶ Makdisî, IV, 30.

⁷⁷ Geniş bilgi için Bkz. Ocak, age, 184.

⁷⁸ İrene, Melikoff, *Uyur İdik Uyardular*, trc; Turan Alptekin İstanbul, 1993, 54.

⁷⁹ Nevzat Odyakmaz, *Bektaşilik Mevlevilik* İstanbul, 1985, 37; Kemal Samancıgil *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul, 1945, 126.

⁸⁰ Makdisî, IV, 31.

⁸¹ Bağdadî, 269.

⁸² Sem'ânî I, 243; İbnü'l-Esir, *el-Lubab*, I, 101.

⁸³ Gerlof, 61

şeklinde bir düşünce ihtiyatla kabul edilmelidir. Bu mum söndü olayı da bu anlamda yaygın değildir, abartılmıştır.⁸⁴

Ancak, bunun senede bir kere de olsa olduğu şeklindeki düşünce, bizi bir ibahat düşüncesine götürebilir. Fakat bunun yaygın bir şekilde olduğu şeklinde bir anlamaya engeldir. Belki biraz da onlardaki kadının statüsünün daha özgür olduğundan kaynaklanmaktadır. Kanaatimize göre Hurremiyedeki kadınların daha özgür olmaları, erkeklerin toplantılarına ve eğlencelerine katılmaları böyle bir algılanmaya sebep olmuştur denilebilir.⁸⁵

Mum söndü konusunda Hurremîler için bahsedilen şeylerin benzeri Anadolu da Aleviler için özellikle kış aylarında senede bir kere muhakkak gerçekleştirilen (çerağ söndürme) bahsedilmektedir.⁸⁶ Bunlar hakkındaki sözlü aktarımların da genelde Sünnilerden tarafından yapıldığını düşünerek mübalağa ve abartmanın katıldığını hesaba katmak gerekir. Fakat Mum söndü tabirinin bile aynı şekilde kullanılması bu etkinin Anadolu'ya nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir.⁸⁷

Tarihte bazı Anadolu bölgelerindeki yörelerde, mum söndü olaylarından dolayı idam edilen insanlara bu etki bu yolla Babek'in bir uzantısı olarak aktarılsa gerektir.⁸⁸ Hurremîler hakkındaki aktarılan bu "mum söndü" olayının⁸⁹ Anadolu'da da bazı uygulamalarından bahsedilmesi,⁹⁰ her ne kadar rakipleri tarafından abartılsa da, bu söylemin benzer bir düşünce ile Babek taraftarlarının Anadolu'ya etkisi yoluyla bölgeye kaydığı düşünülebilir.⁹¹ En azından Babek taraftarları hakkındaki söylentilerin

⁸⁴ Hüseyin Kasım, 140.

⁸⁵ Nizamülmülk, 316.

⁸⁶ Şapolyo, 283.

⁸⁷ İlginç bir benzerlik de Sabetayistler de bulunmaktadır. Senede bir gün kadınlı-erkekli, yalnız evlilerin katıldığı ve adını "*Büyük mumların sönməsi*" olarak isimlendirdikleri bir toplantı yaptıkları, burada evlilerin eş değişiminde buldukları ve bu toplantıdaki olayları sır gibi sakladıkları belirtilir. Bunlara bu düşüncenin Balkanlarda yoğun olarak yaşayan Bektaşilerden geçip geçmediği konusu ayrı bir araştırmanın konusudur. Bkz. Soner Yalçın, *Efendi*, İstanbul, 2003, 313.

⁸⁸ Bkz. Ahmed Refik, *XVI. Asırda Rafizilik ve Bektaşilik* (54 adet ferman içeriyor), İstanbul, 1994, 84, 112

⁸⁹ İbn Kesir, XI, 101.

⁹⁰ Yusuf Ziya Yörükhan, *Anadoluda Aleviler ve Tahtacılar*, Ankara, 1998, 99.

⁹¹ Bkz. Ocak, Babailer İsyanı, 46; Ayrıca Anadolu Aleviliğinde bu tip hareketler hakkında (Turgut Akpınar, *Türklerin Din ve Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999.) adlı eserin *cinsel*

düşünülebilir.⁹¹ En azından Babek taraftarları hakkındaki söylentilerin Aleviler için de çıkarılması, benzer olaylara benzer tepkilerin verilmesi de bu etki konusunda bir ip ucudur denilebilir. Alevilikteki kadınlı erkekli içki meclisleri de denilen Cem ayinlerinin biraz da diğer kesimler tarafından böyle algılanabileceği⁹² söylenebilir.⁹³

Sonuç olarak üç maddeyle incelemeye çalıştığımız Babekiyye'nin Anadolu Aleviliği üzerindeki etkisi yukarıda saydığımız bazı benzerlikler ile görülebilmektedir. Bunların dışında buna benzer düşünsel yapılar, Mazdekizm'in inanç unsurlarıyla benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerlik ancak Hurremîler yoluyla aktarılmış olabilir.⁹⁴

Sonraki yıllarda Anadolu'da ortaya çıkan Alevi-Türkmen isyanlarında Babek'in Abbasi saltanatına karşı isyanı ilham kaynağı olmuştur. Onun fikirleri ve savaş yöntemleri, tarih boyunca ortaya çıkan bu tip hareketlerin ilham kaynağı olmuştur. Nesilden nesile süzülen tarihsel bir muhalefet mirası olarak etkisini devam ettirmiştir.⁹⁵

Yıllar sonra bile Anadolu'daki Alevi Türkmenler aynı ırktan, aynı dili konuşan Sünni bir yapıya tam adapte olamamış ve nitekim Osmanlı'ya bayrak açan Şahkulu arkasında sürüklediği kitleleriyle Hurremiyye'nin ortaya çıktığı Tebriz-Erdebil bölgesine sığınarak kendisini Azeri-Fars bölgesinde ifade etmeye çalışmıştır.⁹⁶

Kısacası Osmanlı döneminde ortaya çıkan Celali, Bektaşî, Şahkulu, Babai⁹⁷ gibi isyanlarda ve isyan edenlerde Hurremiyye'nin etkisini bulunmaktadır. Bu durum Hurremiyye hareketinin dağılmasından sonra yoğun bir şekilde daha güvenli buldukları Anadolu topraklarına sığınmalarından kaynaklansa gerektir. Bu hareket Yavuz dönemine kadarki süreçte Anadolu'da mayalanmıştır denilebilir. Kendini bulduktan sonra ise

⁹¹ Bkz. Ocak, Babailer İsyanı, 46; Ayrıca Anadolu Aleviliğinde bu tip hareketler hakkında (Turgut Akpınar, *Türklerin Din ve Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999.) adlı eserin *cinsel konukseverlik* s. 112-122 bölümüne bakılabilir. Anadolu Aleviliğinde bu tip olayların olması konusunda bazı bilgiler bulunmaktadır

⁹² Şapolyo, 267.

⁹³ Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara, 1996, 21.

⁹⁴ Kaygusuz, s.39.

⁹⁵ Ocak, 154.

⁹⁶ İsmet Miroğlu, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Osmanlılar*, İstanbul, trz.,X 292.

⁹⁷ Cuzî, 175.

Sonuç olarak Babekiyye isyanı Anadolu Türkmenleri arasında derin etki bırakmıştır.⁹⁹ Babekiyye'nin günümüzde bile Anadolu'daki hareketler üzerindeki etkisi devam ettiği söylenebilir. Günümüzde Anadolu da ki Alevi tandaslı kimi sol yapılanmaların,¹⁰⁰ Babek ayaklanmasını örnek alması, ondan övgüyle bahsetmeleri bunu gösterir.¹⁰¹ Babekiyye'yi aynı şekilde sol tandaslı Kürtçü hareketler de söylemlerinde kullanmaktadırlar.¹⁰²

⁹⁹ Ocak, 155.

¹⁰⁰ Kaygusuz, 42.

¹⁰¹ Bkz. Faik Bulut, *Hasan Sabah Gerçeği*, 262; Halil Derviş, *Alevi Halkların Toplumsal Mücadele Tarihinden: Mazdekizm Kaynaklı Babek-Hurremî Alevi Hareketi*, www. tkp. org. işçinin sesi.

¹⁰² www.serxEbun.com; Ayrıca Burkay, s.132.